

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

**Ijtimoiy-gumanitar
fanlarning dolzarb
muammolari**

Son 2. Jild 4.

2024

SCIENCEPROBLEMS.UZ

**ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ
ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ**

№ 2(4) - 2024

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2024

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Абдор – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

Турсунов Равшан Нормуратович – тарих фанлари доктори, Ўзбекистон Миллий Университети;

Холикулов Ахмаджон Боймаҳамматович – тарих фанлари доктори, Ўзбекистон Миллий Университети;

Габриэльян Софья Ивановна – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Миллий Университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Насирходжаева Дилафруз Сабитхановна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Остонокулов Азамат Абдукаримович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент молия институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Хожаев Азизхон Саидалоҳонович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Фарғона политехника институти

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакаров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Саидова Камола Усканбаевна – фалсафа фанлари доктори, “Tashkent International University of Education” халқаро университети;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Ўроқова Ойсулув Жамолиддиновна – фалсафа фанлари доктори, доцент, Андижон давлат тиббиёт институти, Ижтимоий-гуманитар фанлар кафедраси мудири;

Носирходжаева Гулнора Абдукаххаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Турдиев Бехруз Собирович – фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Бухоро давлат университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳасанов Шавкат Аҳадович – филология фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Бахронова Дилрабо Келдиёровна – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Мирсанов Ғайбулло Қулмуродович – филология фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАР:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуротовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Утемуратов Махмут Ажимуратович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳакимов Комил Бахтиярович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Юсупов Сардорбек Баходирович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби;

Жўраев Шерзод Юлдашевич – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Бабаджанов Атабек Давронбекович – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Раҳматов Элёр Жумабоевич – юридик фанлар номзоди, Тошкент давлат юридик университети;

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Хашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Каюмова Насиба Ашуровна – педагогика фанлари доктори, профессор, Қарши давлат университети;

Тайланова Шохида Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент;

Жуманиёзова Муҳайё Тожиевна – педагогика фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Ибрахимов Санжар Урунбаевич – педагогика фанлари доктори, Иқтисодиёт ва педагогика университети;

Жавлиева Шахноза Баходировна – педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), Самарқанд давлат университети;

Бобомуротова Латофат Элмуродовна – педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), Самарқанд давлат университети.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Василя Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбаҳор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психологияси кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Шамшетова Анжим Караматдиновна – психология фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарканд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

Содиқова Шоҳида Мархабоевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодира Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атакулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхатига киритилган.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари” электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).

МУНДАРИЖА**07.00.00 – ТАРИХ ФАНЛАРИ***Файзуллаева Мавлюда Хамзаевна*ЎЗБЕК ВА ТОЖИК АНЪАНАВИЙ ТАОМЛАРИДА ЭТНОМАДАНИЙ АЛОҚАЛАРНИНГ АКС
ЭТИШИ (СУРХОН ВОҲАСИ МИСОЛИДА) 10-15*Umarov Sardor Yakubovich*QAYTA BIRLASHGAN GERMANIYADA MEHNAT BOZORINI ISLOH QILISH, AHOLI BANDLIGI,
DEMOGRAFIK O'ZGARISHLAR 16-20**08.00.00 – ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ***Shadiyeva Gulnora Mardiyevna*O'ZBEKISTONDA EKSPORTNING OSHISHINING IQTISODIY O'SISHGA TA'SIR ETISH
YO'LLARI..... 21-29*Халилдинов Азизбек Абдуқоххорович*КИЧИК БИЗНЕС ВА ХУСУСИЙ ТАДБИРКОРЛИК СУБЪЕКТЛАРИ ФАОЛИЯТИНИ
БОШҚАРИШГА ОИД НАЗАРИЙ ҚАРАШЛАР 30-34*Мавлянов Мажид, Урдушев Хамракул*

КЛАСТЕР ЁНДАШУВИ: ЧОРВАЧИЛИК КЛАСТЕРЛАРИНИНГ АФЗАЛЛИКЛАРИ 35-45

*Асроров Азизбек Исомиддин угли*ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ПРИРОДА РИСКОВ, ВОЗНИКАЮЩИХ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ 46-52*Xaydarova Durdona Shuxratjon qizi, Achilboyeva Sevinch O'tkir qizi*

МАНАЛЛИЙ BUDJET DAROMADLARI HISOBİ TASHKIL ETISHNING NAZARIY JIHATLARI. 53-60

*Камалов Акмал Сайдакбарович*ХАЛҚАРО ТРАНСПОРТ ЛОЙИҲАЛАРИНИ АМАЛГА ОШИРИЛИШИ ЭҲТИМОЛЛИГИНИНГ
ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИГИГА ТАЪСИРИНИ БАҲОЛАШ
УСЛУБИЯТИ ИШЛАБ ЧИҚИШ 61-68*Namazov Gafur Shokulovich*

IQTISODIYOTDA GIBRID MODELLARNI QO'LLASH 69-75

09.00.00 – ФАЛСАФА ФАНЛАРИ*Rasulov Azizkhon Mukhamadqodirovich*

YANGI O'ZBEKISTONDA OMMAVIY AXBOROT VOSITALARINING TIZIMLI O'ZGARISHI 76-81

Kadirova Ziyoda Rahimdjanoyna

ISLOM FALSAFASIDA ILM TUSHUNCHASINING MOHIYATI..... 82-86

Turdiyev Bexruz Sobirovich

JAMIYAT IDEOSFERASINING IJTIMOY-FALSAFIY TAHLILI..... 87-92

Alimatova Nargis Abduxalilovna

KONSTITUTSIYADA HALOL RAQOBAT KAFOLATI 93-98

Abdullayev Ibodulla Abdullayevich, Mustafoyeva Feruza Xurshid qizi

MA'NAVIYAT – YANGI O'ZBEKISTON TARAQQIYOTINING MUHIM POYDEVORIDIR..... 99-103

<i>Кувандиков Шокир Облокулович</i> МАҲМУДХҲҲА БЕҲБУДИЙ МИЛЛИЙ-МАЪНАВИЙ ҚАРАШЛАРИНИНГ ИЖТИМОИЙ ФАЛСАФИЙ МАНБАЛАРИ	104-111
<i>Yusupaliyev Orzimurod Odilovich</i> YOSHLAR MAFKURAVIY ONGI TRANSFORMATSIYALASHUVINING BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI: MUAMMO VA YECHIMLAR	112-119
<i>Eshonqulov Laziz Norqobul o'g'li</i> BADIIY MUHITDA TANQIDIYLIK VA SATIRANING TABIIY KOMMUNIKATSIYASI	120-125
10.00.00 – ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ	
<i>Saitova Nilufar Djumaydillayevna</i> YOSH O'ZBEK SHOIRLARI: VOQELIKNI IDROK ETISH VA UNI BADIIY IFODALASH TENDENSIYALARI	126-130
<i>Nurmanov Furqat Hayitqulovich</i> O'G'UZ" ETNONIMI VA O'G'UZLAR	131-137
<i>Qudratova Sitora Olimovna</i> AQSH HIKOYACHILIGI TARIXI VA SPETSIFIKASINING BADIIY IFODASI HAMDA JANR IJODKORLARI.....	138-148
<i>Fayziyeva Aziza Anvarovna, Safarova Nigora Axatovna</i> METAFORALARNING O'ZBEKCHA TARJIMASIGA KOGNITIV YONDASHUV	149-153
<i>Qodirova Madinabonu Murodjon qizi</i> LINGVISTIK TA'MINOT VOSITALARI: TUZILISHI VA TARKIBI	154-159
<i>Аллабердиева Регина, Мадалов Навруз</i> ТАКСОНОМИЯ ГЕНДЕРНО-МАРКИРОВАННЫХ ПАРЕМИЙ - РЕГУЛЯТИВОВ АНГЛИЙСКОГО И РУССКОГО ЯЗЫКОВ	160-165
<i>Azimova Aziza Alisher qizi</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA KONCHILIK LEKSIK BIRLIKLARINING LEKSIK-SEMANTIK XUSUSUYATLARI	166-172
<i>Shoymardonov Ilhom Alixonovich</i> BAHOR, YOZ, KUZ MAVSUMLARI BILAN BOG'LIQ BOLALAR QO'SHIQLARI	173-178
<i>Raxmatova Dilafruz Nusratilloevna</i> SAMARQAND JADIDCHILIK MAKTABI VAKILLARI ASARLARINING TIL XUSUSIYATI....	179-184
<i>Mirzayev Jasur, Madalov Navruz</i> THE DIALOGIC NATURE OF PERSONIFICATION IN THE POETICS OF WILLIAM BLAKE.....	185-190
<i>Yuan Xiaowei</i> ON THE TITLE AND LEXICAL FEATURES OF THE WINTER OLYMPICS NEWS REPORT IN CHINA DAILY	191-197
12.00.00 – ЮРИДИК ФАНЛАР	
<i>Ражабов Нариман Шарифбаевич</i> НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ДОБРОВОЛЬНОЙ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ СЕРТИФИКАЦИИ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН	198-206
<i>Yakubova Iroda Bahramovna</i> MULKIY HUQUQLARNI JAMOAVIY ASOSDA BOSHQARUVCHI TASHKIOTLAR VA MUALLIFLIK	

HUQUQI OBYEKTLARIDAN FOYDALANUVCHI SHAXSLAR O'RTASIDAGI SHARTNOMALAR TASNIFI	207-212
<i>Inoyatov Behruzjon Umidjon o'g'li</i> TOVAR BELGILARINING HUQUQIY JIHATDAN MUHOFAZA QILISHNI TARTIBGA SOLUVCHI QONUNCHILIKNI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI	213-220
<i>Раимова Шохсанам Ғайратжонова</i> РЕЦИДИВ ЖИНОЯТЛАР ВА УЛАРНИНГ ҲУҚУҚИЙ АҲАМИЯТИ	221-227
<i>Mukumov Bobur</i> CURRENT ISSUES OF IMPROVING THE PROTECTION OF INTELLECTUAL PROPERTY AT THE INTERNATIONAL LEVEL	228-234
<i>Нодирахон Абдурахманова</i> ВЛИЯНИЕ ТЕХНОЛОГИИ БЛОКЧЕЙН, СМАРТ-КОНТРАКТОВ И КРИПТОВАЛЮТ НА РАЗВИТИЕ ПРАВА	235-239
<i>Акмалхонов Боситхон Азизхон ўғли</i> ЗАЩИТА ПРАВА ЧАСТНОЙ СОБСТВЕННОСТИ В ПРАКТИКЕ ЕВРОПЕЙСКОГО СУДА ПО ПРАВАМ ЧЕЛОВЕКА	240-246
<i>Turakulova Nazira</i> MUALLIFLIK HUQUQIDA MULKIY HUQUQLARNI JAMOVIIY BOSHQARISH	247-260
<i>Якубов Бекзод Эркинбаевич</i> КЕЧИКТИРИБ БЎЛМАЙДИГАН ҲОЛЛАРДА ТЕЗКОР – ҚИДИРУВ ТАДБИРЛАРИНИ ЎТКАЗИШ ТАРТИБИ ВА УНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ	261-265
13.00.00 – ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ	
<i>Mamajonov Xoshimjon Abdumalikovich</i> FIZIKA FANINI IJODIY O'ZLASHTIRISH YO'LLARI (AKADEMIK LITSEYLAR MISOLIDA)	266-271
<i>Tkacheva Anastasiya Aleksandrovna</i> O'ZBEKISTON OLIY O'QUV YURLARIDA ISPAN TILI BO'YICHA IJTIMOIIY-MADANIY KOMPETENTLIKNI O'QITISH STRATEGIYASINI ISHLAB CHIQISH	272-281
<i>Haqberdiyev Baxtiyor Rustamovich</i> TASVIRIY SAN'AT VA MUHANDISLIK GRAFIKASI FANLARINI BOSHQA FANLAR BILAN INTEGRATSIYASI	282-287
<i>Jumayev Xushboq Soatmumin o'g'li</i> KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O'QUVCHILAR XOTIRASINI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI	288-291
<i>Omonqulov Ulug'bek Maxsiddin o'g'li</i> IQTIDORLI O'QUVCHILAR BILAN ISHLASH METODIKASI	292-296
<i>Jumaboev Nabi Pardaboevich</i> THE NEED TO USE AESTHETIC VIEWS OF EASTERN THINKERS IN THE EDUCATIONAL SYSTEM	297-304
<i>Kayumov Erkin Kazakbayevich</i> TASVIRIY SAN'ATNING O'QUVCHILAR IDROKI VA IJODKORLIGINI SHAKLLANTIRISHDAGI ROLI	305-310

Yusupova Feruza Hajiboyevna, Gaipova Nilufar Jasurbekovna

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING EKOLOGIK TA'LIM BERISHDA GRAFIK

ORGANAYZERLARNING ROLI 311-317

Karshiboyeva Dilafruz Boxodirovna

SOMONIYLAR DAVRI SAN'ATI VA UNING JAHON TARIXIDAGI ROLI..... 318-322

Turakulova Nazira,
Toshkent davlat yuridik universiteti o'qituvchisi
e-mail: lepetitmasterpiece@gmail.com

MUALLIFLIK HUQUQIDA MULKIY HUQUQLARNI JAMOVIIY BOSHQARISH

Annotasiya. Ushbu maqolada O'zbekistonda mualliflik huquqi bo'yicha jamoaviy boshqaruv tashkilotlari bilan bog'liq masalalar tahlil qilinadi. Mualliflar huquqlarini samarali boshqarish, huquqlarni himoya qilish va mualliflar va foydalanuvchilar o'rtasida professional vositachi vazifasini bajarishda bunday tashkilotlarning ahamiyati ta'kidlangan. O'zbekistonda jamoaviy boshqaruv tashkilotlarini mualliflik huquqi va turdosh huquqlarni to'liq himoya qiluvchi tashkilotlarga yanada o'rganish va o'zgartirishga qaratilgan so'nggi siyosiy chora-tadbirlar ko'rib chiqilmoqda. Ushbu tashkilotlar tomonidan tuzilgan shartnomalar, shartnoma tushunchasi va uning huquqiy tabiati tahlil qilinadi. Kollektiv boshqaruv tashkilotlarining asosiy funktsiyalari, shu jumladan boshqaruv vakolatlarini olish, foydalanuvchilarga litsenziyalar berish, to'lovlarni yig'ish, royalti tarqatish va huquqlarni himoya qilish. Qisman jamoaviy boshqaruv va kengaytirilgan jamoaviy boshqaruv kabi turli xil modellar ko'rib chiqiladi. Bundan tashqari, ushbu tashkilotlarga nisbatan shaffoflik talablari, to'plangan mualliflik mukofotlarining taqsimlanishi, hisobot berish majburiyatlari va sudlarning vakolatlari yoritilgan. Mualliflik huquqini jamoaviy boshqarishning xalqaro misollari keltirilgan. Xulosa qilib, jamoaviy boshqaruvni to'g'ri tashkil etish orqali O'zbekistonda mualliflik huquqlarini himoya qilish tizimini takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar berildi.

Kalit so'zlar: Mualliflik huquqi, jamoaviy boshqaruv, huquqlarni boshqarish, litsenziyalash, royalti, shaffoflik, hisobot berish, huquqbuzarlik, kompensasiya, O'zbekiston, tashkilotlar, funktsiyalar, modellar, xalqaro amaliyot, tavsiyalar

Nazira Turakulova,
Lecturer at Tashkent State University of Law

COLLECTIVE MANAGEMENT OF PROPERTY RIGHTS IN COPYRIGHT

Abstract. This paper analyzes the issues related to collective management organizations in copyright law in Uzbekistan. It highlights the importance of these organizations in effectively managing authors' rights, protecting rights, and serving as a professional intermediary between authors and users. The paper discusses recent policy developments in Uzbekistan aimed at further studying and transforming collective management organizations into organizations that fully protect copyright and related rights. It analyzes the legal doctrine and legal nature of agreements made by these organizations. The main functions of collective management organizations are outlined, including acquiring rights management authority, licensing rights to users, collecting payments, distributing royalties, and protecting against infringements. Different models such as partial collective management and extended collective management are analyzed. The paper further examines transparency requirements, distribution of collected royalties, reporting duties, and court powers of these organizations. Case studies and international best practices regarding collective copyright management are presented. In conclusion, recommendations are provided for improving the copyright protection framework in Uzbekistan through properly implementing collective management organizations.

Keywords: Copyright, Collective management, Rights management, Licensing, Royalties, Transparency, Reporting, Infringement, Compensation, Uzbekistan, Organizations, Functions, Models, International practices, Recommendations

Назира Туракулова,
Преподаватель Ташкентского государственного
юридического университета

КОЛЛЕКТИВНОЕ УПРАВЛЕНИЕ ПРАВАМИ СОБСТВЕННОСТИ В АВТОРСКОМ ПРАВЕ

Аннотация. В данной статье анализируются вопросы, связанные с организациями коллективного управления в авторском праве в Узбекистане. Подчеркивается важность таких организаций в эффективном управлении правами авторов, защите прав и выполнении функции профессионального посредника между авторами и пользователями. Рассматриваются последние политические меры в Узбекистане, направленные на дальнейшее изучение и преобразование организаций коллективного управления в организации, полностью защищающие авторские и смежные права. Анализируются договоры, заключаемые этими организациями, понятие договора и его правовая природа. Перечислены основные функции организаций коллективного управления, включая получение полномочий на управление, выдачу лицензий пользователям, сбор платежей, распределение роялти и защиту прав. Рассмотрены различные модели, такие как частичное коллективное управление и расширенное коллективное управление. Кроме того, освещены требования прозрачности к этим организациям, распределение собранных авторских вознаграждений, обязанности по отчетности и полномочия судов. Приведены международные примеры коллективного управления авторскими правами. В заключении даны рекомендации по совершенствованию системы защиты авторских прав в Узбекистане посредством надлежащей организации коллективного управления.

Ключевые слова: Авторское право, коллективное управление, управление правами, лицензирование, роялти, прозрачность, отчетность, нарушение, компенсация, Узбекистан, организации, функции, модели, международная практика, рекомендации

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V4I2Y2024N36>

Hammamizga ma'lumki, jahon tajribasida mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlar mualliflik huquqida muhim rol o'ynaydi. Bunday tashkilotlar mualliflarning huquqlarini samarali boshqarilishini, himoya qilinishini ta'minlaydi hamda mualliflar va foydalanuvchilar o'rtasida professional vositachi vazifasini bajaradi. Xususan, Prezidentimizning 2022-yil 26-aprelda "Intellectual mulk sohasini yanada rivojlantirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-221-son qarori qabul qilindi. Bu qaror bilan "2022 — 2026-yillarda O'zbekiston Respublikasida intellektual mulk sohasini rivojlantirish Strategiyasi" tasdiqlandi. 1 Strategiyadagi intellektual mulk sohasida davlat boshqaruvini takomillashtirish yo'nalishida intellektual mulk obyektlarini ishonchli huquqiy himoya qilish maqsadida soha bo'yicha davlat organlari va tashkilotlari o'rtasidagi idoralararo hamkorlikni yanada takomillashtirish, intellektual mulk sohasidagi nizolarni sudga qadar hal qilish tartiblarini keng joriy qilish va intellektual mulk obyektlariga bo'lgan huquqlarni himoya qilish bo'yicha maxsus vakolatli organlar faoliyati bo'yicha ilg'or xalqaro tajribani o'rganish vazifalari belgilangan. Shuningdek, Strategiyada mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlar faoliyatini tahliliy o'rganish, ularni mualliflik huquqi va turdosh huquqlarni tom ma'noda himoya qiluvchi tashkilotlarga aylantirish qat'iy belgilab qo'yildi[1].

Shuni ta'kidlash kerakki, mamlakat iqtisodiy ko'rsatkichlarida mualliflik huquqi obyektlari ulushini hosil qilish va oshirib borish uchun fikrimizcha birinchi navbatda uning huquqiy himoyasi masalalarini ta'minlash lozim. Ushbu sohada faoliyat yuritayotgan olimlar tomonidan asosan mulkiy huquqlarni boshqarish bilan bog'liq tadqiqotlar nazariy nuqtai nazardan cheklanilgan. Tan olish kerakki, o'zbekistonlik ijodkorlar qalamiga mansub mualliflik va turdosh huquqlar obyektlariga bo'lgan talab Markaziy Osiyo va xorijiy mamlakatlarda ancha

kuchli hisoblanadi. Ushbu jarayonlarga nisbatan mualliflik huquqi va iqtisodiyot qoida va mexanizmlarini qo'llashni o'zi yetarli deb o'ylayman. Sababi sohaga doir normativ- huquqiy hujjatlarimiz xalqaro shartnoma va konvensiyalar talablariga to'la mos keladi hamda ularni mumkin bo'lsa "mukammal" deyishga arziydi. Biroq amaliyotda yuqoridagi qonun normalari hamda mualliflik huquqiga hurmat tamoyillari deyarli "ishlamasligini" ko'rish mumkin [1]. Bu borada birinchi navbatda "intelektual mulk institutlari" rolini oshirish davr talabi hisoblanadi. Mazkur institutlar qatoriga mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlar, texnologiyalar va innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlash markazlari, patent vakillari, ilmiy-tadqiqot va o'quv muassasalarini kiritish mumkin. Xususan, mualliflik huquqida mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlar asosiy huquqiy mexanizm va vosita hisoblanadi. Ushbu yo'nalishdagi tadqiqot ishlarining asosiy jihati, mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlar tomonidan sudlarda huquqlarni himoya qilish va ma'naviy zararni talab qilish bilan bog'liq holatlarda ko'rinadi. Aynan ushbu masalalar tadqiqotning asosiy metodlarini tashkil etadi.

Mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlar nodavlat notijorat tashkilot shaklida tashkil etiladi. Nodavlat notijorat tashkiloti deganda esa jismoniy shaxslar yoki yuridik shaxslar tomonidan ixtiyoriylik asosida tashkil etilgan, daromad yoki foyda olishni o'z faoliyatining asosiy maqsadi qilib olmagan hamda olingan foydani yoki daromadlarni o'z qatnashchilari (a'zolari) o'rtasida taqsimlamaydigan o'zini o'zi boshqaruvchi tashkilot tushuniladi. Bilamizki, nodavlat notijorat tashkiloti jismoniy va yuridik shaxslarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini, boshqa demokratik qadriyatlarni himoya qilish, ijtimoiy, ma'rifiy hamda madaniy maqsadlarga erishish, ma'naviy va boshqa nomoddiy ehtiyojlarni qondirish, shuningdek, xayriya faoliyatini amalga oshirish uchun hamda boshqa ijtimoiy foydali maqsadlarda tuziladi [1].

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 26 apreldagi PQ-221-son qarori bilan tasdiqlangan "2022 – 2026 yillarda O'zbekiston Respublikasida intellektual mulk sohasini rivojlantirish Strategiyasi" bu borada yanada aniq tarzda mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlar faoliyatini tahliliy o'rganish, ularni mualliflik huquqi va turdosh huquqlarni tom ma'noda himoya qiluvchi tashkilotlarga aylantirish choralari ko'rish zaruratini belgilab berdi.

Odatda, intellektual mulkni boshqarishning ikki usuli amal qiladi va keng tarqalgan.

Bular :

mutlaq huquqlarni ishonchli boshqarish

mualliflik va turdosh huquqlarni jamoaviy boshqarish usullaridir.

Butun dunyoda aynan ikkinchi usul vositasida mualliflarning mulkiy huquqlarini ta'minlashning samarali usuli sifatida tan olinadi. Biroq, bu boradagi mavjud qonunchilik tizimi, huquqiy doktrina, jamoaviy boshqarishning huquqiy tabiati, huquqlarni samarali himoyasini ta'minlash, huquqbuzarliklarni oldini olish va javobgarlik choralari qo'llash alohida tadqiqotni talab qiladi[5].

Garchi Fuqarolik kodeksida mualliflik huquqini jamoaviy boshqarishga doir normalar yetarlicha mavjud bo'lmasada, Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risidagi qonunning 4-bobi alohida mulkiy huquqlarni jamoaviy boshqarishga bag'ishlangan bo'lsada, shartnoma tushunchasi, uning muhim shartlari haqida normalar mavjud emas. Bu esa, o'z navbatida shartnomaning huquqiy tabiati borasidagi doktrinal masalalarni kun tartibiga qo'yadi.

Yuridik adabiyotlarda, mualliflik huquqini jamoaviy boshqarish tashkilotlari tomonidan tuziladigan shartnomalarga nisbatan majburiyatlar to'g'risidagi va shartnomalar haqidagi umumiy qoidalar qo'llanilgan holda litsenziya shartnomasi hamda mutlaq huquqni tasarruf etish haqidagi shartnomalar haqidagi qoidalar qo'llanilmasligi ko'rsatiladi. Ushbu talab xalqaro tashkilotlarning amaliyoti, xorijiy qonunchilikning huquqiy normalari va amaliyoti bilan tasdiqlangan.

Bunday tashkilotga jismoniy va yuridik shaxslar ham a'zo bo'lishi mumkin. Yuridik shaxslar esa ham tijorat, ham notijorat tashkilotlar maqomiga ega bo'lishi mumkin. Mualliflik huquqini jamoaviy boshqarish institutining mohiyati huquq egalarining keng qamrovli birlashmasi mavjudligini nazarda tutadi va bu, o'z navbatida, huquqlarni jamoaviy boshqarishni tashkil etishning shunday tashkiliy huquqiy shaklining mavjudligini talab qiladi, bu esa turli huquqiy maqomga ega shaxslarni birlashtirish va ularning huquqlarini jamoaviy boshqarishga imkon beradi[15].

Tashkilot a'zolari mualliflar (merosxo'rlar), noshirlar va ittifoqdagi jiddiy kuchni ifodalovchi boshqa huquq egalari bo'lishi mumkin. Bu amaliyot butun dunyoda mavjud. Mualliflar (merosxo'rlar) va iqtisodiy jihatdan kuchliroq nashriyotlar o'rtasidagi manfaatlar to'qnashuvi haqida asosli xavotirlar mavjud. Nashriyotchilar, birinchi navbatda, biznesmenlar bo'lib, ular uchun asarlarni ekspluatatsiya qilishdan olingan foyda muhim ahamiyatga ega. Ba'zi mamlakatlarda noshirlar faqat maxsus foydalanish uchun tashkilotdan cheklangan litsenziyalar olishlari mumkin. Bu mamlakatlardagi nashriyotlar tashkilotga doimiy a'zo sifatida qabul qilinmaydi.

Mualliflik huquqi va turdosh huquqlarni jamoaviy boshqarish institutining ishlash jarayoniga e'tibor qaratadigan bo'lsak, quyida uning qanday ishlashining umumiy sxemasini ko'rishimiz mumkin:

Mualliflik huquqi va turdosh huquqlarni boshqarish vakolatini olish. Vakolatlar mualliflik huquqi egasi bilan tuzilgan shartnoma asosida olinishi mumkin. Shu bilan birga, tashkilot mualliflik huquqi egasining unga a'zo bo'lish- bo'lmasligidan qat'i nazar vakolatlarni boshqarishga o'tkazish to'g'risida shartnoma tuzishi majburiy hisoblanadi. Intellektual mulk huquqlari bo'yicha sud amaliyotiga muvofiq vakolatlarni o'tkazish to'g'risidagi bitim ishonchli boshqaruv shartnomasining bir turi hisoblanmaydi [15].

Mualliflik huquqi va turdosh huquqlarni amalga oshirish va himoya qilish. Jamoaviy boshqaruviga o'tkazilgan intellektual mulk huquqlarini amalga oshirish foydalanuvchilar bilan shartnomalar tuzish va ulardan haq undirishni o'z ichiga oladi. Mualliflik huquqi obyekti va foydalanish usuliga qarab jamoa mualliflik huquqini boshqarish tashkilotlari oddiy (nomutlaq) litsenziya berish uchun litsenziya shartnomalari yoki fuqarolik kodeksida belgilangan haq evaziga tuziladigan shartnomalar tuzadilar. Ikkinchi variant faqat intellektual mulkdan mualliflik huquqi egasining roziligisiz foydalanishga ruxsat etilgan ammo unga haq to'lash bilan bog'liq hollarda qo'llaniladi. Mualliflik huquqini himoya qilish uchunchi shaxs litsenziya shartnomasini tuzmasdan boshqariladigan asardan foydalangan hollarda huquqlarni boshqarish tashkiloti tomonidan sudda jamoaviy asosda o'z nomidan yoki mualliflik huquqi egasi nomidan da'vo arizasi berish yo'li bilan amalga oshirilishi mumkin. Shu bilan birga, har qanday holatda ham bunday da'vo mualliflik huquqi egasining manfaatlarini ko'zlab keltiriladi, shuning uchun u istasa jarayonda ishtirok etishi mumkin[17].

Mualliflar va mualliflik huquqi egalariga haq to'lash. Foydalanuvchilardan yig'ilgan haq miqdorlari mualliflarga va mualliflik huquqi egalariga, mualliflik huquqini jamoaviy boshqarish tashkilotining xarajatlari (komissiya) qoplangach o'tkazilishi shart. Bunday komissiya miqdori tashkilotning mahalliy hujjatlari bilan tartibga solinadi va odatda, foydalanuvchilar ham, mualliflik huquqi egalari ham unga ta'sir qila olmaydi. Bundan tashqari, tashkilotlar amalda har doim ham huquq egasini aniq topib unga haq to'lasha olmaydilar. Bunday holatlar ayniqsa chet ellik huquq egalari bilan bog'liq hollarda tez-tez uchrab turadi[18]. Shu sababli davlat akkreditatsiyasiga asoslangan mualliflik huquqini jamoaviy boshqarish jiddiy tanqid ostiga olinadi. BMT ma'lumotlariga ko'ra, mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlarning operatsiyalari uchta asosiy ustunga asoslanadi. Bular:

Huquqlarni boshqarish;

Huquqlarni litsenziyalash;

Daromadlarni to'plash va huquq egalariga taqsimlash. Shuningdek, ushbu institutining asosiy funksiyalari quyidagilardan iborat:

professional tashkilotga tegishli vakolatlar berish orqali intellektual mulk huquqlarini individual himoya qilish qiyinchiliklarini bartaraf etish;

turdosh huquq va mualliflik huquqi obyektlaridan qonuniy foydalanishni yirik tashkilotlarning qo'llariga topshirish orqali osonlashtirish, bu esa foydalanuvchilarga bunday obyektlardan foydalanish uchun litsenziya berishga vakolatli shaxsni topishni osonlashtiradi;

mualliflik huquqi egalarining ruxsatisiz, lekin ularga haq to'lash bilan qonun hujjatlarida asar, spektakl va fonogrammalardan foydalanishga ruxsat berish va bunday haq undirishni samarali tashkil etish imkoniyati.

Ya'ni, odatda, mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlar: qachon, qayerda va qanday asarlardan foydalanilishini nazorat qiladi; foydalanuvchilar bilan tariflar va boshqa shartlarni kelishib oladi; o'z a'zolari va o'zi vakillik qiladigan boshqa huquq egalari nomidan himoyalangan asarlardan foydalanishga litsenziya (ruxsat) beradi; foydalanuvchilardan to'lovlarni yig'adi va ularni huquq egalariga tarqatadi. Umuman, jamoaviy boshqaruvning asosiy maqsadi intellektual mulkdan foydalanish jarayonida mualliflik huquqi egalari va foydalanuvchilarni maqbul tarzda o'zaro bog'lash hamda ularning huquqiy va ma'muriy xarajatlarini kamaytirishdan iborat. Shunday qilib, mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlar ko'pincha quyidagi huquqlarni amalga oshirishda faol ishtirok etadilar:

ommaviy ijro etish huquqi (zallarda, diskotekalarda, restoranlarda va boshqa jamoat joylarida ijro etiladigan yoki ijro etiladigan musiqa);

eshittirish huquqi (radio va televideniya jonli va yozib olingan chiqishlar);

musiqiy asarlarni mexanik takrorlash huquqlari (asarlarni kompakt disklarda, lentalarda, plastinalarda, kasetlarda, mini-disklarda yoki boshqa yozuv shakllarida takrorlash) [2];

dramatik asarlarni (teatr spektakllarini) ijro etish huquqi;

adabiy va musiqa asarlarini reprografik nusxalash (nusxa ko'chirish) huquqi;

turdosh huquqlar yoki ijrochilar va fonogramma ishlab chiqaruvchilarning fonogrammalarni efirga uzatganlik yoki jamoatchilikka yetkazganlik uchun haq olish huquqi.

Ma'lumki, texnika taraqqiyoti jadallashgan bugungi kunda mualliflik huquqi bilan muhofaza qilinadigan asarlar himoyasini ta'minlash masalasi dolzarb hisoblanadi. Zero, muallif

yoki huquq egasi tomonidan asarni himoyasini ta'minlash juda qiyin va moliyaviy jihatdan juda qimmat, kerak bo'lsa aytish mumkinki imkonsiz hisoblanadi. Zero, simsiz aloqa vositalaridan foydalanish darajasi va doirasi juda keng. Har bir foydalanuvchi bilan kelishish va monitoring qilish masalalari haqida o'ylab ko'rishning o'zi yetarlidir. Ayniqsa chegara bilmas internet (virtual) muhitining rivojining o'zi buni yaqqol tasdiqlaydi. Bu jarayonda o'z-o'zidan bozor munosabatlari elementlari ham muhim rol o'ynaydi. Mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqarish tashkilotlari yuqoridagi muammoni hal qilishda hamda bozor munosabatlari ishtirokchisi sifatida bu borada muhim o'rin tutadi. Mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlar – bu huquq egalarining nomidan harakat qiluvchi tashkilot hisoblanadi. Huquq egalari nomidan bu kabi tashkilotlar foydalanuvchilar bilan tariflarni kelishadi, muhofaza qilinadigan asarlardan foydalanish bo'yicha litsenziyalarni beradi, asarlardan foydalanishdan tushgan mablag'larni o'z a'zolari o'rtasida taqsimlaydi hamda foydalanish tartibini nazorat qiladi [3].

Tarixga nazar tashlasak, dastlabki bu kabi tashkilot 1777 yilda tashkil etilgan va Dramaturglar huquqiy himoya qilish byurosi deb nomlangan. Ushbu byuro "Figaroning uylanishi" nomli mashhur asar muallifi Pe'r de Bomarshe tomonidan tashkil etilgan.

Jahon tajribasida mulkiy huquqlarni jamoaviy boshqarish 2 xil tizimda tashkil etiladi.

Birinchisi raqobat tizimi bo'lib, bunda faoliyat yo'nalishidan kelib chiqib, turli shu tusdagi tashkilotlar tuzilishiga yo'l qo'yiladi.

Ikkinchisi esa monopolistik tizim bo'lib, bunda mamlakatda faqatgina yagona mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilot tuzilishi belgilangan.

Shandong Universiteti Huquq maktabi tadqiqotchisi Chenyi Zhao AQSh (raqobat tizimi) va Germaniya, Italiya (monopol tizim) davlatlarini ushbu yo'nalishlarga misol sifatida keltirgan. Shuningdek, ushbu ro'yxatga Yaponiya, Meksika, Norvegiya, Polsha, Shvetsiya, Daniya davlatlarini ham kiritish mumkin. Shuni ta'kidlash kerakki, ba'zi bir davlatlarda mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlar davlat ko'magida tashkil etilish amaliyoti ham mavjud (Masalan, Rossiya Federatsiyasi) [14].

Hozirda AQShda quyidagi 13ta mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilot tegishli ixtisoslik asosida faoliyat yuritmoqda:

ACEMLA (Lotin Amerikasi bastakorlari, musiqachilari va yozuvchilarining huquqlarini himoyasi);

AFM & SAG-AFTRA, ASCRL (fotografiya asarlari);

ASCAP (AQSH bastakorlari, mualliflari va nashriyotlari);

BMI (Broadcast Music Inc.) (radio uzatuvchilar);

Christian Copyright Licensing International, Christian Video Licensing International, Copyright Clearance Center, Global Music Rights, Motion Picture Licensing Corporation, SESAC, (AQSHda joylashgan fonogramma tayyorlovchilar huquqlari assotsiatsiyasi);

SoundExchange (internet tarmog'ida huquqlar muhofazasi) [17].

Ma'lumki, muallif yoki huquq egasi o'z asarlariga nisbatan huquqlarni boshqarishni mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqarish tashkilotlarga o'tkazadi. Bu jarayon esa litsenziyalash asosida amalga oshiriladi. Mualliflik huquqini litsenziyalashtirishni quyidagi shakllarda keltirish mumkin: birinchidan, jamiyat va iste'molchilar o'rtasida obro'ga ega bo'lgan foydalanuvchilar mualliflik huquqi bilan muhofazalangan asarlardan foydalanishda mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlar bilan kelishadi va shartnomalar

tuzadi; ikkinchidan, foydalanuvchilar litsenziya olishadi va tegishli gonorarlarni to'lab borishadi, o'z navbatida mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlar tegishli haqni (ma'muriy xarajatlar uchun) chegirib olgan holda uni muallif (huquq egasi)larga to'laydi; mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlar o'z reestrtdagi asarlardan foydalanish holatlarini nazorat qiladi va zaruriyatga ko'ra yuridik harakatlarni amalga oshiradi [16].

Yuqoridagilardan tashqari mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlar o'z a'zolariga (muallif, ijrochi, bastakor) o'zlariga tegishli asarlarning foydalanish holatlarini nazorat qilish bo'yicha funksiyani ham beradi. Bu o'z- o'zidan mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlar majburiyatlari qatoriga kirib, O'zbekiston Respublikasining "Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risida"gi Qonuni 59-moddasida majburiyatlar qatorida quyidagilar ham keltirib o'tilgan:

haq to'lash bilan bir vaqtda huquq egalariga ularning huquqlaridan foydalanilganligi to'g'risidagi ma'lumotlarni o'z ichiga olgan hisobotlarni taqdim etish;

yig'ilgan haqdan faqat huquq egalariga taqsimlash va to'lash uchun foydalanish[4];

yig'ilgan haq summalarini, asarlardan va turdosh huquqlar obyektlaridan amalda foydalanilishiga mutanosib ravishda taqsimlashi va muntazam to'lab borishi;

yig'ilgan haqni bevosita huquq egalariga taqsimlashi hamda to'lashi va (yoki) uni huquq egalariga taqsimlash va to'lash uchun tegishli toifadagi huquq egalarining manfaatlarini ifodalovchi boshqa tashkilotlarga shu tashkilotlar bilan tuzilgan kelishuvlar asosida o'tkazish.

Mualliflik huquqi obyektlari ro'yxatdan o'tkazilmasligi nuqtai nazaridan o'z navbatida mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlarga huquq egalikni tasdiqlash va aniqlashtirish bilan bog'liq hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasining "Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risida"gi Qonuni 65-moddasiga ko'ra, mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilot mulkiy huquqlarini boshqarish shunday tashkilot tomonidan amalga oshirilayotgan shaxslarning buzilgan mualliflik huquqlari va turdosh huquqlarini himoya qilib qonunda belgilangan tartibda o'z nomidan ariza bilan sudga murojaat etishga haqlidir. Shuningdek, mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilot o'z huquqlari qatorida o'zi boshqarayotgan huquqlarni himoya qilish uchun zarur bo'ladigan har qanday yuridik harakatlarni bajarish huquqiga ega. Aynan ushbu turdagi tashkilot tomonidan mualliflik huquqlarini himoya qilish bilan bog'liq holatni quyidagi misol orqali ham ko'rish mumkin[5].

Mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlar va mualliflar o'rtasidagi huquqiy munosabatlar topshiriq shartnomasi xarakteriga ega hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi 817-moddasiga ko'ra, topshiriq shartnomasi bo'yicha bir taraf (vakil) ikkinchi taraf (topshiriq beruvchi)ning nomidan va uning hisobidan muayyan yuridik harakatlarni sodir etish majburiyatini oladi. Vakil tuzgan bitim bo'yicha huquq va majburiyatlar bevosita topshiriq beruvchida vujudga keladi. Topshiriq vakil tomonidan bir yoki bir necha muayyan yuridik harakatlarni sodir etish haqida yoki topshiriq beruvchining ishlarini uning ko'rsatmalariga muvofiq yuritish haqida berilishi mumkinligi belgilangan. Yana shuni qayd etish lozimki, odatda amaliyotda mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlar ko'proq muallif va bastakorlar mulkiy huquqlarini himoyachisi sifatida ko'riladi. Bunga sabab ijrochilarning daromad olish manbalari ko'pligi, xususan bunda musiqiy "nashriyot"lar alohida o'rin tutishligi qayd etiladi. Sababi musiqiy "nashriyot"lar asosan ijrochi yoki fonogramma

tayyorlovchi yoki ovoz yozuvchi studiyalar bilan ishlaydi hamda daromad mansi sifatida ijtimoiy tarmoqlar ko'rsatiladi (Youtube, Instagram kabi) [6].

Vaholanki, mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlar ham turdosh huquqlar subyektlari mulkiy manfaatlari ifodachisi hisoblanishadi. Xususan, ushbu jihat Jahon savdo tashkilotining TRIPS bitimi normalariga muvofiq keladi .15

2021 yilning 13- yanvar kuni fuqarolik ishlar bo'yicha Toshkent shahar Yakkasaroy tumanlararo sudida mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilot – da'vogar " O'zbekiston Respublikasi Mualliflik va turdosh huquqlarni himoya qilish jamiyati " ning o'z a'zosi, O'zbekiston xalq shoiri U.Azimov manfaatlari yuzasidan javobgar S.Javberdiyevga nisbatan mualliflik huquqi buzilishiga chek qo'yish, mualliflik huquqlari buzilganligi uchun tovon (kompensatsiya) puli va ma'naviy zararni undirish to'g'risidagi arizasi yuzasidan sud majlisi bo'lib o'tdi 16. Ahamiyatli jihati ushbu sud ishi o'zining yo'nalishi nuqtai nazaridan O'zbekistonda ko'rib chiqilgan dastlabki sud ishlari qatoriga kiradi[7]. Da'vogar, ya'ni O'zbekiston Respublikasi Mualliflik va turdosh huquqlarni himoya qilish jamiyati javobgardan muallif foydasiga 245 000 000 million so'm tovon puli va 100 000 000 million so'm ma'naviy zarar undirishni hamda javobgar tomonidan qo'shiq qilib ijro etilgan "Karvon" she'rini turli ommaviy manbalar (internet, turli telekommunikatsiya tarmoqlari, ijtimoiy tarmoqlar)dan olib tashlashni so'ragan. Yuqoridagi sud majlisi qaroriga ko'ra, mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilot – O'zbekiston Respublikasi Mualliflik va turdosh huquqlarni himoya qilish jamiyatining da'vo arizasi qisman qanoatlantirildi. Sud qaroriga ko'ra, javobgar S.Javberdiyevdan bazaviy hisoblash miqdorining 200 baravari miqdorida tovon puli va 40000000 so'm ma'naviy zarar undirilishi belgilandi[8]. Ma'lumki, O'zbekiston Respublikasining 2021 yil 20 avgustdagi "Intellectual mulk obyektlarining huquqiy muhofazasi yanada takomillashtirilishi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi Qonuni bilan "Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risida"gi Qonunga zararlarni yetkazilishi faktidan qat'i nazar, huquqbuzarlikning xususiyati va huquqbuzarning aybi darajasidan kelib chiqib ish muomalasi odatlarini hisobga olgan holda zarar qoplanishi o'rniga bazaviy hisoblash miqdorining yigirma baravaridan ming baravarigacha miqdorda to'lanishi lozim bo'lgan tovonni to'lashni nazarda tutuvchi qo'shimcha va o'zgartirishlar kiritildi[9].Shuningdek, O'zbekiston Respublikasining "Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risida"gi Qonuni 65-moddasiga muvofiq, muallif, turdosh huquqlar egasi yoki mutlaq huquqlarning boshqa egasi huquqbuzardan huquqlarni tan olishini, huquq buzilishidan oldingi holatni tiklashini va huquqni buzadigan yoki uning buzilishi xavfini yuzaga keltiradigan harakatlarni to'xtatishini hamda huquq egasining huquqi buzilmagan taqdirda, u fuqarolik muomalasining odatdagi sharoitlarida olishi mumkin bo'lgan, lekin ololmay qolgan daromadi miqdoridagi zararlarning o'rnini qoplashini talab qilishga haqli ekanligi belgilangan . Ushbu moddadagi "mutlaq huquqlarning boshqa egasi" deyilganda aynan mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilot nazarda tutilganligini ta'kidlash lozim[10]. Yuqoridagi norma orqali tovon miqdori chegaralarining qonunchilikka kiritilishi sudlar uchun javobgarlik chorasini belgilashda muhim asos bo'lib xizmat qildi deyish mumkin. Zero, ilgari bu kabi norma mavjud emas edi va sudlar tomonidan tovonni belgilash bilan bog'liq holatlar deyarli kuzatilmagan. Mazkur sud ishida yana bir o'ziga xos jihati unda muallif nomidan mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilot da'vo ariza bilan chiqqanligidir. Zero, bu kabi jarayon ham O'zbekistonda ilk marotaba kuzatilmoqda. Xususan,

O'zbekiston Respublikasi "Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risida"gi Qonunning 58-moddasiga ko'ra, mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilot o'zi qaysi huquq egalariining nomidan ish ko'rayotgan bo'lsa, shu huquq egalariining nomidan va ulardan olingan vakolatlar asosida o'zi boshqarayotgan huquqlarni himoya qilish uchun zarur bo'ladigan har qanday yuridik harakatlarni bajarish huquqiga ega[11]. Shuningdek, mazkur qonunning 65-moddasiga ko'ra, mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilot mulkiy huquqlarini boshqarish shunday tashkilot tomonidan amalga oshirilayotgan shaxslarning buzilgan mualliflik huquqlari va turdosh huquqlarini himoya qilib qonunda belgilangan tartibda o'z nomidan ariza bilan sudga murojaat etishga haqlidir. Demak, O'zbekiston Respublikasi "Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risida"gi Qonun normalariga muvofiq, bu kabi tashkilotlarga o'z a'zosi bo'lgan ijodkorlar nomidan ularning huquqlarini himoya qilish uchun barcha protsessual harakatlarni amalga oshirish vakolati mavjud degan xulosaga kelish mumkin. O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining 2000 yil 28 apreldagi "Ma'naviy zararni qoplash haqidagi qonunlarni qo'llashning ayrim masalalari to'g'risida"gi 7-son qarorida ma'naviy zarar deganda jabrlanuvchiga qarshi sodir etilgan huquqbuzarlik harakati (harakatsizlik) oqibatida u boshidan kechirgan (o'tkazgan) ma'naviy va jismoniy (kamsitish, jismoniy og'riq, zarar ko'rish, noqulaylik va boshqa) azoblar tushunilishi belgilangan[12]. G'ayriqonuniy harakatlar (harakatsizlik)ning obyekti bo'lib fuqaroga tug'ilgan vaqtdan buyon va qonunga muvofiq tegishli bo'lgan nomoddiy manfaatlari, (hayoti, sog'lig'i, shaxsning qadr-qimmati, ishchanlik obro'-e'tibori, shaxsiy hayotning daxlsizligi, shaxsiy va oilaviy siri), shaxsiy nomulkiy huquqlari (o'z nomidan foydalanish huquqi, mualliflik huquqi va boshqa nomulkiy huquqlarning intellektual faoliyat natijalarini qonunlarga ko'ra huquqiy muhofaza qilish) va mulkiy huquqlari (uy-joy daxlsizligi, mulk huquqi va boshqalar)ni buzilishi bo'lishi mumkinligi belgilangan. Shuningdek, yuqoridagi sud ishi doirasida uchinchi shaxs sifatida O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi huzuridagi Intellektual mulk agentligi ham jalb etilgan bo'lib, uning xulosasiga ko'ra, yuridik va jismoniy shaxslar asardan faqat huquq egasi yoki boshqa vakolatli shaxs bilan tuzilgan shartnomaga binoan, shu jumladan mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlar bilan tuzilgan shartnomaga binoan yoxud ular bo'lmagan taqdirda, bu tashkilotlarning vazifalari va majburiyatlarini bajaruvchi tashkilot bilan tuzilgan shartnomaga binoan foydalanishlari mumkin. Agentlik vakili ushbu ish doirasida yuqoridagilarga asosan, S.Javberdiyev muallifning roziligisiz uning asaridan foydalangan va "Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risida"gi Qonuni talablarini buzganligini bayon qilib, qonun qaror qabul qilishni so'ragan[13].

Rossiyalik ushbu yo'nalishdagi olim Sergey Zyatitskiy jamoaviy asosda mualliflik va turdosh huquqlarni boshqarishning quyidagi 3ta asosiy turini ajratib ko'rsatgan:

qisman jamoaviy boshqaruv yoki "agentlik turidagi jamoaviy boshqaruv";

asarlar va turdosh huquq obyektlaridan shartnomasiz va haq to'lagan holda foydalanish holatlarida jamoaviy boshqaruv;

"kengaytirilgan jamoaviy boshqaruv", mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlarga o'z a'zolari, shuningdek boshqa huquq egalari manfaatlarini himoya qilish yuzasidan harakatni amalga oshirish (shu jumladan, "blanket litsenziya" berish huquqini ham amalga oshirish) [14].

Butunjahon intellektual mulk tashkiloti va YUNESKO tomonidan mualliflik huquqida jamoaviy boshqaruvni rivojlantirish yuzasidan ko'p bor ta'kidlab kelishmoqda. Shuni ta'kidlash

kerakki, Evropa Ittifoqi Hamjamiyatining so‘nggi yillardagi direktivalarida mualliflik huquqi va turdosh huquqlarni boshqarishga doir masalalar asosiy joyni egallab kelmoqda.

Xususan, 2014 yil 26 fevralda Yevropa Ittifoqi parlamenti va kengashining 2014/26/EU-son “Yevropa Ittifoqi hududida musiqiy asarlardan hududlararo foydalanishni litsenziyalash” ga doir direktivasi qabul qilingan. Mazkur direktiva huquq egalarining mualliflik va turdosh huquqlarga bo‘lgan mulkiy huquqlarini yuqori darajada himoyalashga sabab bo‘ldi. Shuningdek, ushbu hujjat ijodiy faoliyatni qo‘llab-quvvatlashga va rivojlantirishga katta ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi. Mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlar muallif yoki huquq egasining mulkiy huquqlari muhofazasi davrida huquqlarni ta‘minlashi lozim[15].

O‘zbekistonda ham hozirda aynan ushbu yo‘nalishda strategiyani ishlab chiqish bilan bog‘liq harakatlar amalga oshirilmoqda. Strategiya nafaqat sanoat mulki bilan bog‘liq bo‘lgan jihatlarni, balki mualliflik huquqi va turdosh huquqlar, blokcheyn texnologiyasi, sun‘iy intellekt, shuningdek folklor, an‘anaviy bilimlar va genetik resurslarni ham qamrab olgan bo‘lishi lozim[16].

Jahonda 2ta asosiy mulkiy huquqlarni boshqarish bo‘yicha xalqaro tashkilot mavjud bo‘lib, biri Muallif va bastakorlar jamiyati xalqaro konfederatsiyasi (CISAC) bo‘lsa, ikkinchisi esa Reprografik huquqlarni takrorlash bo‘yicha tashkilotlar xalqaro federatsiyasi (IFRRO) hisoblanadi.

Mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlarga qo‘yiladigan asosiy talablardan biri bu – ular faoliyatidagi shaffoflik va yig‘ilgan mualliflik haqlarini belgilangan shartlarda va muddatda to‘lanishi hisoblanadi. Shunga ko‘ra hamda so‘nggi yillarda O‘zbekistonda ham bu kabi tashkilotlar soni ortib borayotganligi munosabati bilan Hukumatning “Mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlarni davlat ro‘yxatidan o‘tkazish va ular faoliyatini tartibga solish to‘g‘risida”gi qarorini qabul qilish va ro‘yxatdan o‘tkazish tartibi aynan mualliflik sohasidagi vakolatli organga yuklatilishi har tomonlama maqsadga muvofiq bo‘ladi. Xususan, Belarus Respublikasi, Singapur, Filippin kabi mamlakatlarda intellektual mulk bo‘yicha vakolatli organi tomonidan mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlarni ro‘yxatdan o‘tkazish (akkreditatsiya) tajribasi mavjud. Shu bilan birga, taklif etilayotgan ushbu qarorda mualliflik huquqi egalarining manfaatlarini himoya qilish maqsadida mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlar ta‘sischilarining minimal soni hamda ustav kapitalini belgilab o‘tilishi maqsadga muvofiq bo‘ladi. Zero “Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to‘g‘risida”gi Qonunda ham ushbu tashkilotlarni davlat ro‘yxatidan o‘tkazish shartlari va tartibi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanishi aytib o‘tilgan[17].

Hozirda mamlakatimizda bir qator bu turdagi jamoat birlashmalari faoliyat boshlagan bo‘lib, bugungi kunga kelib ularning soni o‘sib, (6 ta) shu bilan birga faoliyati takomillashib bormoqda. Xususan, birgina 2019 yilda 3 ta mualliflik jamiyati O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligidan nodavlat notijorat tashkiloti sifatida ro‘yxatdan o‘tkazildi. Taqqoslash uchun bunday tashkilotlar Ozarbayjonda 2 ta, Turkiyada 28 ta, Tojikistonda 2 ta, Qozog‘istonda 8 tani tashkil etmoqda, Qirg‘izistonda esa Qirg‘izpatent tomonidan mualliflar va huquq egalari uchun foydalanuvchilardan mualliflik haqlarini yig‘ish va taqsimlash ishlari amalga oshiriladi[18].

Yevroparlament va Kengash tomonidan qabul qilingan 2014 yil 26 fevraldagi Mualliflik huquqi va turdosh huquqlarni jamoaviy boshqarish hamda musiqa asarlariga huquqlarni ichki bozorda onlayn foydalanish uchun ko‘p hududiy litsenziyalash to‘g‘risidagi 2014/26/EI

Direktivasi Fransiya milliy qonunchiligiga ham implimentatsiya qilingan. Direktivning maqsadlaridan biri mualliflar huquqlari egalarining bunday huquqlarni boshqarishda erkinligini ta'minlash va kafolatlashdir. Xususan, ushbu huquq egalari jamoaviy yoki yakka tartibdagi boshqaruv o'rtasida tanlov qilishlari, jamoaviy boshqaruv tashkilotlariga o'zlari ishonib topshirmoqchi bo'lgan huquqlar toifalarini belgilashlari, bunday ishonib topshirish orqali tegishli hududlarni belgilashlari, bunday huquqlarni ishonib topshirish va hech qanday tijorat ustunligiga olib kelmaydigan foydalanish uchun ruxsatnomalar berish va osongina bekor qilishlari ham mumkin bo'lishi kerak. Ushbu erkinlik samarali bo'lishi uchun u barcha huquq egalriga ma'lum bo'lishi kerak[19]. Shu sababli, jamoaviy boshqaruv tashkilotlari o'z huquqlarini boshqarishni ularga ishonib topshirmoqchi bo'lgan huquq egalari roziligini olishdan oldin xabardor qilishlari kerak. Ushbu huquqlar allaqachon SACEM nizomi[6] va umumiy qoidalarda mustahkamlangan.

Yuqorida aytganimizdek, cheklangan hudud doirasida juda ko'p sonli tashkilotlarning birgalikda ishlashi juda tor va iqtisodiy jihatdan foydasiz bo'lar edi. Royaltlarni taqsimlash tizimining qimmatliligi katta miqdordagi pulni jalb qilishni talab qiladi, bu yerda ko'plab mualliflik jamiyatlari barcha uchun umumiy repertuardan foydalanishning bir sohasida ishlashi kichik davlatda imkonsizdir. Ba'zan ushbu mamlakatlar qonunchiligida aynan shu masala bo'yicha umumiy va juda noaniq qoidalarni topishimiz mumkin. Masalan, Germaniyaning 1965 yil 9 sentyabrdagi 1294-sonli "Mualliflik huquqi va turdosh huquqlarni boshqarish to'g'risida"gi qonunining 2-moddasiga muvofiq (keyingi o'zgartirish va qo'shimchalar bilan), huquqlarni jamoaviy boshqarish bo'yicha faoliyatni amalga oshirish uchun ruxsatnoma berishda u jamiyatga o'z huquqlarini boshqarish bo'yicha ko'rsatmalar bergan shaxslarning soni to'g'risidagi ma'lumotlarni nazorat organiga taqdim etishi kerak[20]. Shunday qilib, nazorat organlari yaratiladigan tashkilotning vakilligini baholab beradi.

Amerika Qo'shma Shtatlari mualliflik huquqi jamiyatlari BMI [9] va ASCAP bir xil janrdagi asarlar uchun turli mualliflik huquqlarini boshqaradigan tashkilotlarga misoldir. Bu tashkilotlar, parallel ravishda, bir davlat hududida, musiqa asarlariga nisbatan ommaviy ijro orqali efir, kabel, sim yoki boshqa shunga o'xshash vositalar orqali muloqot qilish huquqlarini boshqaradi. Bu jamiyatlarning repertuari ular o'rtasida taqsimlangan. Bunday tashkilotlarning bir xil huquq egasi bir vaqtning o'zida ikkita jamiyatga a'zo bo'lishi odatiy holdir, chunki bu huquq egasining asar namunalari ushbu tashkilotlar o'rtasida taqsimlangan bo'ladi.

Ikkinchi variantga misol sifatida Fransiyaning keltirish mumkin, bu yerda mualliflik huquqini boshqaruvchi bir nechta tashkilotlar mavjud. Biroq, ular o'rtasida asarlar janriga va foydalanish usullariga qarab qat'iy ajratish mavjud:

SACEM (musiqiy asarlarni ommaviy ijro etish huquqi);

SDRM (Mexanik ijroga bo'lgan huquqlar);

SACD (dramatik asarlarni ommaviy ijro etish va takrorlash huquqi);

SGDL (adabiy asarlar);

ADAGP (San'at asarlarini qayta ishlab chiqarish va meros huquqi).

Huquq egalarining bir guruhi doirasida alohida tashkilot tashkil etilishi huquq egalarining manfaatlarini boshqa ayrim guruhlar manfaatlariga bo'ysundirishdan qochadi. Shu bilan birga, zamonaviy sharoitda, yangi texnologiyalarning rivojlanishi va foydalanishning yangi usullari (masalan, Internet) paydo bo'lishini hisobga olgan holda, bir tashkilotning turli janrdagi asarlardan foydalanishning ma'lum bir usuliga bo'lgan huquqni boshqarishi

osonroq[21]. Bunday tashkilotlar foydalanuvchilar bilan muzokaralar olib borishda va milliy darajada mualliflik huquqi siyosatini shakllantirishda muhim kuchdir.

Jamoaviy boshqaruv tizimi boshlang'ich bosqichida bo'lgan mamlakatlar bir nechta jamoaviy boshqaruv tashkilotlariga ega bo'la olmaydi. Bunday davlatlarda mualliflik huquqini jamoaviy boshqarish bo'yicha markazlashgan va yaxlit tashkilotlar tashkil etilmoqda. Ko'pincha markazlashtirilgan tashkilotlar davlat va yarim davlat shaklida paydo bo'ladi (masalan, "Ukraina mualliflik huquqi va turdosh huquqlar agentligi" davlat korxonasi (Ukraina), RUPIS (Belarus Respublikasi)). Bizda ham ilgari mavjud bo'lgan O'zbekiston mualliflik huquqini himoya qilish Respublika agentligini misol keltirishimiz mumkin.

Mualliflik huquqini jamoaviy boshqarish sohasidagi mutaxassislarning ta'kidlashicha, huquqlarning ayrim toifalari haqida gap ketganda, jamoaviy boshqaruvga xos bo'lgan ko'plab asosiy afzalliklarga faqat bitta tashkilot bilan erishish mumkin (foydalanish uchun litsenziyalar berishda huquqiy yordamning soddaligi va ravshanligi, yagona kelishuv doirasida jahon repertuarining butun majmuasidan foydalanishga ruxsat berish imkoniyati, boshqaruv xarajatlarini sezilarli darajada kamaytirish va h.k.) va shuning uchun ham mutaxassislar tomonidan huquqlarning har bir toifasi uchun faqat bitta tashkilot yaratish va parallel tashkilotlarning mavjudligidan qochish tavsiya etiladi[22].

Italiyaning mualliflik huquqi to'g'risidagi qonunining 180-moddasining 1- bandiga ko'ra, SIAE (Italiya mualliflar va nashrlar jamiyati)ga tegishli bo'lgan mualliflik huquqini boshqarish bo'yicha monopoliyani o'rnatadi. Biroq, ushbu Qonunning 180-moddasi 4-bandida aytilishicha, "yuqorida nazarda tutilgan mutlaq vakolatlar muallifning, uning merosxo'rlari yoki huquqiy vorislarining ushbu qonunda e'tirof etilgan huquqlarini bevosita amalga oshirish qobiliyatiga zarar yetkazmasligi kerak"[22].

Italiya Konstitutsiyaviy sudi 1968 yil 17 apreldagi qarorida SIAE ning qonuniy monopoliyasi ijtimoiy manfaatli va shuning uchun konstitutsiyaviy ma'qullangan deb hisoblanishi mumkin, deb topdi. Shveytsariyaning 1992 yil 9 oktyabrdagi "Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risida"gi Federal qonuni 21 da (42- moddaning 2-bandi) shunday deyilgan: "Umumiy qoidaga ko'ra, huquqlarni boshqarish uchun ruxsat har bir toifadagi asarlarning faqat bitta mualliflik yoki turdosh huquqlar sohasidagi jamiyatga beriladi.

Mamlakatimizda hozirgi vaqtda qisqa vaqt ichida ma'lum bir toifadagi mualliflik huquqi egalarining (yoki ma'lum bir janrdagi asarlarga nisbatan mualliflik huquqi egalarining) kuchli uyushmalarini shakllantirish uchun iqtisodiy va ijtimoiy shart-sharoitlar mavjud emas. Bunday tashkilotlarni yaratish va normal ishlashi uchun moliyaviy xarajatlar (haqni taqsimlash xarajatlarini hisobga olgan holda) juda katta. Ijtimoiy shart-sharoitlarning yo'qligi mualliflarning professional birlashmalarining zaifligi bilan izohlanadi, ularning mavjudligi ilgari davlat tomonidan qo'llab-quvvatlangan[21].

Yuqoridagilardan kelib chiqib, so'nggi yillarda O'zbekistonda mualliflik huquqi bilan bog'liq nizoli ishlar oshib bormoqda. Bu esa o'z-o'zidan ushbu yo'nalish institutlari (mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlar) faol ishlayotganligidan hamda ijodkorlarning o'z huquqlarini tushunib yetayotganligidan darak beradi. Shu bilan birga, hozirda O'zbekistonda mualliflar va huquq egalarining mulkiy huquqlarini himoyasini ta'minlashga doir bir qator islohotlar amalga oshirilayotganligini ta'kidlash kerak. Xususan, mualliflar, turdosh huquq egalari hamda boshqa huquq egalarining qonuniy huquq va

manfaatlarini, ularning mualliflik haqi (gonorar)ni adolatli olinishini ta'minlash shular jumlasidandir.

Shu bilan burga, Butunjahon intellektual mulk tashkiloti iqtisodiyoti o'tish davridagi davlatlar uchun intellektual mulk siyosatini ishlab chiqishda mualliflar va ijrochilar jamiyatiga alohida urg'u bergan .

Tadqiqotchilar tomonidan mualliflik huquqi muhofazasini ta'minlashda mulkiy huquqlarni jamoaviy boshqarish bilan birga, mualliflik shartnomasini ham alohida ta'kidlashadi . Shu bilan birga, ushbu yo'nalishda asarlardan foydalanish uchun imkoniyati cheklangan shaxslarga sharoitlar tug'dirish muhim sanaladi. Bu borada ayniqsa, Ko'zi ojiz, ko'rishda nuqsoni bo'lgan va bosma axborotni idrok etishda boshqa jihatdan qobiliyati cheklangan shaxslarning nashr etilgan asarlardan foydalanishini yengillashtirish to'g'risidagi Marokash shartnomasi (2013-yil 27-iyun, Marokash) muhim o'rin tutadi 22.

Umuman olganda, mualliflik huquqini jamoaviy boshqarish, xuddi intellektual mulkning boshqa obyektlari kabi muhim sanaladi. Xalqaro darajada huquqi muhofazani biz, tovar belgisi (Madrid tizimi) va ixtiro (PCT tizimi)da ko'rishimiz mumkin.

Mualliflik huquqiva turdosh huquqlar yo'nalishidagi tadqiqotlardan kelib chiqib, mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlar faoliyatiga doir quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

Birinchidan, mulkiy huquqlarni jamoa bo'lib boshqarish bilan shug'ullanadigan tashkilotlar huquq egalari shartnoma asosida o'tkazgan huquqlarnigina amalga oshirishi lozim.

Ikkinchidan, subyektlar (muallif, huquq egasi) xohlagan vaqtda bu tashkilotlarning nazorat qilish huquqiga ega bo'lish imkoniyatini olishlari kerak.

Uchinchidan, mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlar mualliflik huquqining turli sohalari bo'yicha tuzilishi mumkin.

To'rtinchidan, tashkilotlar huquqlarining mulkiy huquqlarini boshqarish, ya'ni asarlardan foydalanganda haq yig'ish bilan shug'ullansa-da, lekin ular tijorat tashkilotining vazifasini bajarmasligi va o'z xarajatlarini huquq egalarining ajratmalari hisobidan qoplashligi lozim.

Beshinchidan, bu tashkilotlar huquq egasining topshirig'iga muvofiq, huquqlarni uchinchi shaxslarga ham o'tkazish (litsenziya asosida) funksiyasini amalga oshirishi mumkin. Mazkur takliflar bo'yicha ishlarni to'g'ri va tizimli tarzda yo'lga qo'yilishi, o'ylaymizki mualliflik huquqini himoyasini ta'minlashga bu orqali esa ijodkorlar mehnati uchun tegishli haqlarni to'lanishiga hamda madaniyat va san'atni mualliflik huquqiga doir qoidalar asosida rivojlanishiga olib keladi. Ushbu jihatlar bevosita xalqaro normalar qoidalari (xususan, TRIPS bitimi) va tamoyillariga mos keladi.

Adabiyotlar/Литература/ References:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 26-apreldagi "Intellektual mulk sohasini yanada rivojlantirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-221-son qarori // <https://lex.uz/uz/docs/-5987120>
2. M.Fichor. [Collective management of copyright and related rights] [Kollektivnoy upravleniy avtorskim pravom I smejnim pravami]. Jeneva. 1990. 98 b
3. Chenyi Zhao. A Study on the Improvement of Collective Management System of Copyright in the Digital Era. Advances in Social Science, Education and Humanities Research, volume

554, p 33- 38.

4. Collective Management of Copyright and Related Rights [Available at: <https://www.wipo.int/copyright/ru/management/index.html>].
5. Yakubov O. Significance And Principles Of The Trips Agreement In The Legal System Of World Trade Organization Agreements //The Peerian Journal. – 2022. – Т. 9. – С. 65-69.
6. O. Oqyulov. Intellectual mulkning huquqiy maqomi. [Legal status of intellectual property]. Tashkent, 2000, pp. 36-45.
7. Yakubova I.B. O'zbekistonda mualliflik huquqi bo'yicha mulkiy huquqlarni jamoaviy boshqaruv tashkilotlarining vujudga kelishi va rivojlanishi. [Emergence and development of organizations of collective management of copyright property rights in Uzbekistan]. Yurisprudensiya – Jurisprudence, 2021. No. 6. pp. 66-74.
8. Yakubov O. TRADE ORGANIZATION AGREEMENTS: THE MAIN PRINCIPLES OF TRIPS AGREEMENT //Conferencea. – 2022. – С. 119- 123.
9. Коллективное управление авторским правом и смежными правами. ВОИС. Женева, 1990.С.76.
10. <https://sumip.ru/biblioteka/avtorskoye-pravo/kollektivnoe-upravlenie/>
11. Yakubova I. Copyright Collective Management Organizations: Purpose And Necessary //The Peerian Journal. – 2022. – Т. 5. – С. 59-64..
12. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 21.08.2021 y., 03/21/709/0808- son. [Available at: <https://www.lex.uz/docs/-1022944>].
13. Yakubova I., Satvaldieva Y. COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS CIVIL-LAW PROTECTION OF HONOR, DIGNITY AND BUSINESS REPUTATION IN THE CIVIL LEGISLATION OF UZBEKISTAN AND JAPAN //Solid State Technology. – 2020. – Т. 63. – №. 6. – С. 303-313.
14. Directive 2014/26/EU of the European Parliament and of the Council. of
15. 26 February 2014. On collective management of copyright and related rights and multi-territorial licensing of rights in musical works for online use in the internal market(Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32014L0026>)
16. ЮЛДАШОВ А. ГЕОГРАФИК КЎРСАТКИЧ ТУШУНЧАСИ ВА ИҚТИСОДИЁТНИ МУСТАҲКАМЛАШДА УНИНГ ТУТГАН ЎРНИ//ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ. –2021. –Т. 2. –No. 1. –С. 249-257
17. Bakhramova, M. . (2022). THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF ARBITRATION AND ODR IN E-COMMERCE.International Conference on MultidimensionalResearch and Innovative Technological Analyses, 85–87. <http://www.conferenceseries.info/index.php/ICMRITA/article/view/17824>.
18. Ugli M. B. M. Contractual-Legal Regulation OfForeign Banks' Activities. INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND CURRENT RESEARCH CONFERENCES, 1 (04), 30–33. 2021https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/fr/copyright/120/wipo_pub_120_1978_06.pdf
19. Закон Италии № 633 от 22.04.1941 г. «Об охране авторских прав и смежных прав» (с изменениями, внесенными Законодательным декретом №685 от 15.11.1994 г.)
20. Швейцария: Федеральный закон от 27 сентября 2019 г. «О внесении изменений в Федеральный закон от 9 октября 1992 г. “Об авторском праве и смежных правах”»
21. Yusupov, Sardor SUN'IIY INTELLEKT VA ROBOTOTEXNIKA SOHASI YUTUQLARINING QONUNCHILIKKA MUVOFIQ YURIDIK SHAXS MAQOMIGA EGA BO'LISHINING ILMIY-NAZARIY TAHLILI // ORIENSS. 2022. No4.
22. Kang H. Y. Open Letter by over 180 International IP Academics in Support of the TRIPS Waiver

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 2 (4) – 2024

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

**Ижтимоий-гуманитар фанларнинг
долзарб муаммолари**” электрон
журнали 2020 йил 6 август куни 1368-
сонли гувоҳнома билан давлат
рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой
тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-
уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).